

Rapportage Visitatiecommissie Nationale Parken

Visitatie Nationaal Park Drentsche Aa 2021

Inhoud

1. Inleiding	2
2. Vraagstelling	3
3. Visitatie.....	4
4. Bevindingen	4
5. Advies algemeen	7
6. Advies aan NP Drentsche Aa over bestuur en organisatie.....	8
7. Advies met betrekking tot de standaard en leidraad	12

1. Inleiding

De Visitatiecommissie National Parken (hierna: de Commissie) is per 1 januari 2021 ingesteld door het Kernteam Programma Nationale Parken en het Samenwerkingsverband Nationale Parken. De visitatiecommissie adviseert of een bestaand Nationaal Park of ander bijzonder natuurlandschap zich ontwikkelt in de richting van de standaard voor de gebiedsaanduiding Nationaal Park (nieuwe stijl) en of en hoe een gebied daaraan kan voldoen.

De adviezen van de Commissie moeten ertoe bijdragen dat de ontwikkelingen in de Nationale Parken de gewenste kant opgaan en met elkaar vergeleken kunnen worden en dat de uitwisseling van kennis tussen Nationale Parken wordt gestimuleerd.

De Commissie bestaat uit de volgende leden:

- De heer E. Luiten (voorzitter, expert landschap; hoogleraar landschapsarchitectuur TU Delft)
- Mevrouw A. van den Berg (expert beleving; omgevingspsycholoog, hoogleraar natuurbeleving RUG)
- De heer S. Hartman (expert recreatie en toerisme; programmadirecteur European Tourism Futures Institute van NHL Stenden Hogeschool en universitair docent Tourism Geography & Planning, RUG/Campus Fryslân)
- Mevrouw M. Jager-Wöltgens (expert openbaar bestuur; interim-wethouder Ooststellingwerf, voormalig voorzitter SNP en NP Drents-Friese Wold)
- Mevrouw M. Soons (expert natuur, bioloog; hoogleraar plantenverspreidingsecologie & natuurbescherming UU)

Adviezen van de Commissie zijn openbaar en worden gepubliceerd op de website van het Nationale Parken Bureau. De leden van de Commissie opereren onafhankelijk en adviseren op persoonlijke titel.

2. Vraagstelling

De basis voor de rapportage van de Visitatiecommissie Nationale Parken is voor alle Nationale Parken gelijk. Dit betreft een visitatie gericht op de standaard voor de gebiedsaanduiding Nationaal Park. Hierbij maakt de visitatiecommissie gebruik van de Leidraad Nationale Parken, gepubliceerd in maart 2021. Daarnaast kan een Nationaal Park specifieke aandachtspunten onder de aandacht van de Visitatiecommissie Nationale Parken brengen. Het overlegorgaan van het Nationaal Park Drentsche Aa (NPDA) vraagt met name advies over het bestuur en de (werk)organisatie die nodig zijn om de opgaven van het gebied te realiseren. De vragen luiden als volgt:

Vraag 1:

“Gezien de ontwikkelingen in het park ontstaat de vraag of we de betrokkenheid voldoende hebben georganiseerd. Is er nog steeds voldoende draagvlak? En organiseren we betrokkenheid goed? Een goede governance in het park is slagvaardig, vertoont draagkracht en heeft voldoende mandaat. Tot op heden lijkt dit op orde. Is de governance bestuurlijk en met en tussen stakeholders voldoende toekomstbestendig en toegesneden op de nieuwe vragen/uitdagingen en opgaven die op het park afkomen? Hebben we voldoende bestuurlijke armslag (of is er sprake van een ‘non-interventie’ cultuur)? Hebben we voldoende slagkracht als organisatie...?”

Vraag 2:

“Hetzelfde geldt voor de werkorganisatie van het park. Betrokkenen zijn tevreden over wat er de afgelopen jaren is neergezet. Maar om ons heen wordt veel meer verwacht, we lopen tegen grenzen van de werkorganisatie aan. Opgaven die we zien voor recreatie, toerisme en landbouw vragen om vernieuwingen en aanpassingen in het gebied. Terwijl tegelijkertijd verdiensten uit R&T en landbouw beperkt (via belastingen en onbezoldigd ambassadeurschap) terugvloeien naar de kwaliteit van natuur en landschap. Zo is in de gemeente als Aa en Hunze 32% van de werkgelegenheid gerelateerd aan R&T.”

Vraag 3:

“We zien in Drenthe dat in veel ruimtelijke en economische ontwikkelingen het NP nog een relatief bescheiden factor is van betekenis. Hoe wordt het NP een maatschappelijke factor in Drenthe, een motor waarmee

sociaaleconomische ontwikkelingen worden aangezwengeld en die bepalend is voor de ruimtelijke ontwikkelingen en vraagstukken in dit deel van Drenthe. In dit NP (nieuwe stijl) komen ook andere sectoren in beeld en juist de grote uitdagingen liggen rondom recreatie, landbouw, leefbaarheid. De vraag daarbij is welke organisatie heb je nodig om dingen te laten gebeuren.”

3. Visitatie

Op 18 juni 2021 vond het visitatiebezoek plaats. Voorafgaande aan het bezoek is documentatie doorgenomen en zijn vragen geformuleerd. De voorzitter (de heer Verhulst) en secretaris (de heer Folkertsma) van het Overlegorgaan Nationaal Park Drentsche Aa en senior projectleider bij IVN Natuureducatie en coördinator communicatie en educatie Nationaal Park Drentsche Aa (de heer Brasse) ontvingen de Commissie in Rolde en hebben, na een toelichting en korte discussie, de Commissie rondgeleid in het Nationaal Park Drentsche Aa.

De visitatiecommissie heeft daarna gesproken met de volgende stakeholders:

- Projectleider Duurzaam Toerisme: mevrouw De Groot
- Projectleider Transitie Landbouw: mevrouw Enting
- Projectleider Biodiversiteit & Participatie i.s.m. BOKD (BOKD is hét Drentse netwerk van en voor actieve, zorgzame en duurzame dorpen en dorpshuizen): de heer Dijkstra
- Accountmanager Staatsbosbeheer Drenthe: de heer Jenster
- Omgevingsmanager Waterbedrijf Groningen: de heer Post

Tot slot heeft een gesprek plaatsgevonden met leden van het overlegorgaan Nationaal Park Drentsche Aa.

4. Bevindingen

Nationaal Park Drentsche Aa is een gevarieerd, voor Nederland uniek en visueel hoogwaardig landschap. Tijdens de rondrit door het gebied ontvouwde zich een mozaïek van bos- en natuurkernen, agrarische activiteit, dorpen en buurtschappen. Door hun ligging in dit mozaïek zijn de natuurkernen in dit gebied onlosmakelijk verbonden met landbouw en bewoning en met bedrijvigheid in dorpen. Dit maakt NPDA verschillend van de meeste andere nationale parken die voor het overgrote deel uit

beschermde natuurgebieden bestaan. Het NPDA is een ‘gelaagd’ landschap met een rijke geschiedenis, vergelijkbaar met een historisch palimpsest (een overlay van landschappen uit het verleden en die van het heden) dat bijeengehouden wordt door het grond- en oppervlaktewatersysteem van de laaglandbeken die samenkomen in de Drentsche Aa.

In 2002 is het Nationaal Park gestart als Nationaal Beek- en Esdorpenlandschap Drentsche Aa. Het profiel van het gebied was van meet af aan anders dan andere parken vanwege de interactie tussen natuurwaarden en andere activiteiten en belangen binnen de grenzen van het park, vanwege het levende bezoekersnetwerk met niet één bezoekerscentrum maar meerdere knooppunten en vanwege de organisatie vanuit een overlegorgaan dat op basis van samenwerking het park aanstuurt.

Om de nadelen van de wet van de remmende voorsprong te voorkomen, zijn investeringen en nieuwe impulsen nodig op het gebied van aansturing en communicatie en het versnellen en verdiepen van de lopende plannen. Het predicaat ‘nieuwe stijl’ biedt ruimte om te experimenteren en nieuwe ontdekkingen te doen. Het overlegorgaan is een bestuursorgaan ‘light’ dat past bij de volksaard van Drenthe, of zoals meermalen werd genoemd tijdens het visitatiebezoek: “samenwerking zit in onze genen”. Elkaar niet te zeer in de weg zitten en met een focus op kansen en mogelijkheden. Kwetsbaarheid van dit model is het uit de weg gaan van conflicten en het elkaar niet aanspreken op lastige kwesties. De Landschapsvisie kan fungeren als een disciplinerend kader, maar voor de afweging van locatiespecifieke kwesties is het toch te grofmazig. Er kunnen vragen worden gesteld bij de houdbaarheid van het model van het overlegorgaan vis-à-vis de maatschappelijke opgaven en ruimtelijke praktijk: endogene en exogene factoren zoals stikstofdepositie, landbouwtransitie, energietransitie, klimaatopgave, waterbeheer, demografie, en recreatiedruk.

Voor de communicatie is er een werkgroep Educatie, Communicatie en Recreatie (ECR) waarvoor structurele financiering beschikbaar is. Deze werkgroep draait goed en bepaalt in belangrijke mate het ‘gezicht’ van het park voor bewoners en bezoekers. Deze werkgroep staat echter ook voor nieuwe opgaven als het gaat om het communiceren van de nieuwe maatschappelijke opgaven voor het gebied zoals hierboven genoemd, en de ruimteclaims die daarmee gepaard gaan. De vraag is of het levend bezoekersnetwerk (samenwerking met gastheren/gastvrouwen) zoals dat nu wordt ingezet geschikt is om de complexiteit van deze nieuwe opgaven te doorzien.

De Commissie is van mening dat de waardering en de conditie van het NPDA vooral zijn benaderd en gemotiveerd vanuit een cultuurhistorisch en visueel perspectief. Dat perspectief gaat voorbij aan de opgaven die het park heeft op het vlak van de systemische eigenschappen en ecologische kwetsbaarheden. Achter het mooie panorama en het historisch narratief gaan fundamentele problemen schuil van watertekorten, gewasbescherming en stikstofemissies. Naast de NPDA-organisatie is de Bestuurlijke Adviescommissie Drentsche Aa in 2016 ingesteld en worden vanuit het Programma Natuurlijk Platteland en Programma Natuur (2021-2023) extra middelen ingezet om ecologische opgaven te realiseren. De status van NP en de toevoeging

nieuwe stijl daagt uit tot een expliciete en gemeenschappelijke houding en aanpak van dergelijke opgaven; meer dan je in de andere delen van de provincie zou kunnen verwachten en in lijn met de doelen van een Nationaal Park. Voor sommige opgaven, zoals het duurzaam begeleiden van recreatie en toerisme, is op dit moment een tijdelijke projectfinanciering beschikbaar. Dergelijke regelingen zijn echter beperkt houdbaar, de continuïteit is niet gewaarborgd. Ook op andere terreinen, zoals bijvoorbeeld de landbouwtransitie, zijn bestuurlijke innovaties gewenst, bijvoorbeeld in de vorm van gebiedsgerichte processen. Er is een koppeling gemaakt met de Agenda Boer, Burger en Biodiversiteit, waardoor extra financiering is gereserveerd voor een proeftuin Drentsche Aa. Verder wordt met het Rijk vanuit de werkplaats Klimaatadaptatie gezocht naar langjarig commitment vanuit de NOVI-Omgevingsagenda Noord: ‘Koplopergebied Drentsche Aa’.

Op 24 oktober 2016 hebben Gedeputeerde Staten van de provincie Drenthe de Bestuurlijke Voorbereidingscommissie Drentsche Aa (BVC) geïnstalleerd. De BVC heeft in 2017 aan GS advies uitgebracht over de wijze waarop het programma Natuurlijk Platteland Drentsche Aa gerealiseerd kan worden. In 2020 is dit programma Drentsche Aa herijkt. Inmiddels is in verschillende deelgebieden de realisatie van het Programma Natuurlijk Platteland gestart. De BVC stuurt en bewaakt de voortgang van het Programma Natuurlijk Platteland. De opgave is gebaseerd op een integrale doelstelling en omvat de realisatie van de NNN-doelen en doelen vanuit Natura2000, de doelen van de Kaderrichtlijn water (KRW) en de doelen uit het nationaal bestuursakkoord water (NBW). Hierbij worden doelen voor landbouw, recreatie en leefbaarheid meegenomen. De BVC informeert jaarlijks het overlegorgaan NPDA. Hoe gaat het NPDA de samenwerking met en tussen de terreinbeherende organisaties versterken als de BVC na het volbrengen van haar taak ophoudt te bestaan?

Ten tijde van de visitatie (juni 2021) was een nieuw Beheer-, Inrichtings- en Ontwikkelingsplan (BIO 3.0) in de maak. In het najaar van 2021 is dat plan in concept opgeleverd. In dit hoofdpzets van het concept lezen we veel generieke beleidstaal en bezweringsformules, maar vonden we te weinig houvast. Inmiddels lijkt het BIO3-plan concreter en specifiek. De vraag blijft: leidt de ambitie tot een scherpere invulling en duidelijke ontwikkelingskoers naar een Nationaal Park Nieuwe Stijl? Welke innovatie en ontwikkelingen zijn wenselijk en voorwaardelijk en welke mijlpalen worden er gesteld? Hoe gaat het NPDA de natuurwaarden van het gebied structureel veiligstellen voor de toekomst? Hierbij staat genoteerd dat een éenzijdige aansturing van ‘bovenaf’ niet goed past binnen het samenwerkingsklimaat van Drenthe.

Er is ook een kennis- en kwaliteitsnetwerk Drentsche Aa dat bestaat uit een breed netwerk van mensen met kennis van en een integrale blik op het Drentsche Aa-gebied. Het gaat om deskundigen binnen en buiten de organisaties die zijn vertegenwoordigd in het Overlegorgaan. Door deskundigen binnen de organisaties meer met elkaar en met deskundigen daarbuiten te verbinden wordt het delen van dilemma's en onderlinge uitwisseling en advisering e.d. bevorderd. Zij zijn betrokken bij en weten elkaar te vinden rond kwaliteitsvraagstukken in het Drentsche Aa-gebied. In dit kader wordt twee à drie keer per jaar een netwerkbijeenkomst georganiseerd (eenmaal in de vorm van een ‘schouw’), waarbij een thema en/of (theoretische) casus m.b.t.

het Drentsche Aa-gebied wordt besproken. Bij voorkeur vindt deze bijeenkomst op locatie plaats en wordt de situatie in het veld bekeken en besproken. De Natuur- en Milieufederatie Drenthe voert het secretariaat en neemt initiatieven.

5. Advies algemeen

De visitatiecommissie ziet de volgende uitgangspunten voor het bepalen van de toekomstige koers van het park en formuleert die graag in termen van een aansporing die, meer dan we hebben aangetroffen, het bestaansrecht van het Nationaal Park bevestigen:

- **Gezond watersysteem:** we bouwen radicaal voort op een gezond watersysteem – kwantitatief en kwalitatief ('overall kunnen drinken uit de beek'). Water draagt de naam en de kwaliteit van het gebied en is het fundament – de bloedsomloop – voor alle partijen.
- **Samenwerking:** gemeenschappelijk perspectief is en blijft het motto, maar dan met duidelijkere consequenties en doorwerking. Binnen het NPDA vinden geen activiteiten plaats die de natuur schaden – denk aan stikstofemissies en grondwateronttrekkingen. Nadelige effecten van beheer binnen en buiten natuurkernen worden niet afgewenteld op de burens in het NPDA. We ondersteunen elkaars ambities en we bewaken de samenwerking en de afstemming actief (en we dichten de bestuurlijke valkuil: 'everybody's business but nobody's concern').
- **Experimenten:** we bewonen, bewerken en beheren een bijzonder gebied met een bijzondere status en we gaan die positie en betekenis gebruiken om nieuwe en spraakmakende voorstellen te doen, bijvoorbeeld met het oog op het balanceren van landbouwkundige productie en de kwaliteit van bodem en water, van erfgoedbeheer en toeristische activiteit, van regionale identiteit en het belang van nieuwkomers in het gebied. We zullen nieuwe verdienmodellen ontwikkelen voor economische (landbouw, toerisme) activiteiten, die recht doen aan en geënt zijn op de bijzondere kleinschalige verwevenheid van eigendom en grondgebruik.
- **Samenhang:** we brengen de lange lijst hele en halve plannen, ambities en andere uitingen bij elkaar tot een eenduidige drieslag van missie, strategie en werkprogramma in het BIO3.

De visitatiecommissie doet daarnaast de volgende aanbeveling:

- Realiseer zo snel mogelijk **een Huis van de Drentsche Aa:** een vindbaar, aantrekkelijk adres met voldoende faciliteiten en bemensing, waar het organisatorische en communicatieve hart van het NPDA permanent is gehuisvest. Een fijne plek op een

representatieve locatie waar bezoekers hun ontdekkingstochten kunnen beginnen, waar informatie wordt verschaft, waar binnen en buiten een royale vergadering kan worden gehouden, waar een parkwinkel is en waar koffie wordt geschonken. Laat in het ontwerp en de inrichting tot uiting komen dat de oude en de nieuwe tijd elkaar in dit nationaalparkhuis tegenkomen. In combinatie met het levend bezoekersnetwerk kan zo voorzien worden in een passende ontvangst van de bezoekers aan het NPDA.

6. Advies aan NP Drentsche Aa over bestuur en organisatie

De Commissie is onder de indruk van de bijzondere, unieke kwaliteit van het gebied en van de jarenlange inzet en het zichtbare resultaat van de ruimtelijke en maatschappelijke inspanningen. Het gebied is erin geslaagd om grote opgaven, zoals waterbeheer en natuurontwikkeling, te organiseren op het schaalniveau van het Nationaal Park, wat bijdraagt aan de kwaliteit én uitvoeringskracht van het gebied. De kwaliteitscriteria uit de Leidraad worden grotendeels gehaald, met inachtneming van de door de Commissie geplaatste kanttekeningen, aandachtspunten en aanbevelingen (zie paragraaf 7). De Commissie geeft op de ons concreet gestelde vragen de hierna volgende reactie. Daarbij wordt aangetekend dat de Commissie niet een diepgaand en uitgedamd professioneel advies kan geven over de bestuurlijke aspecten van het NPDA. Daarvoor is een lezing van de relevante stukken en een eenmalig bezoek aan het gebied niet toereikend. De Commissie is wel in staat een onbezwaard signaal af te geven over de door de parkorganisatie gestelde kwesties en daarbij vast te stellen of de dilemma's een grondiger en meer convergerend advies van een gespecialiseerde instrumentalist of bestuurskundige rechtvaardigen.

Vraag 1:

“Gezien de ontwikkelingen in het park ontstaat de vraag of we de betrokkenheid voldoende hebben georganiseerd. Is er nog steeds voldoende draagvlak? En organiseren we betrokkenheid goed? Een goede governance in het park is slagvaardig, vertoont draagkracht en heeft voldoende mandaat. Tot op heden lijkt dit op orde. Is de governance bestuurlijk en met en tussen stakeholders voldoende toekomstbestendig en toegesneden op de nieuwe vragen/uitdagingen en opgaven die op het park afkomen? Hebben we voldoende bestuurlijke armslag (of is er sprake van een ‘non-interventie’ cultuur)? Hebben we voldoende slagkracht als organisatie...?”

Antwoord:

De Commissie vindt op basis van wat we hebben aangetroffen de vraag zeer gerechtvaardigd. Er is enorm commitment bij alle belanghebbenden en belangstellenden jegens NPDA. Er is sprake van een gestage stroom van kleine en grote investeringen in kwaliteitsverbetering, maar parallel optredende autonome en min of meer spontane transitie en transformaties blijken weinig strobreed in de weg gelegd te krijgen. Uit het concept BIO-plan 2021-2030: *“Het Overlegorgaan is het platform waarin*

verantwoordelijke overheden en instanties met elkaar afspraken maken over de invulling van het Nationaal Park Drentsche Aa. Het Overlegorgaan kent een brede vertegenwoordiging. Het werkt op basis van consensus. De deelnemende organisaties zorgen voor een doorvertaling van de genomen besluiten naar hun eigen beleid en voor voldoende ambtelijke ondersteuning. De diverse participanten in het Overlegorgaan behouden echter elk hun eigen verantwoordelijkheden. De vertegenwoordigers hebben voldoende mandaat om deze regiefunctie naar behoren te kunnen vervullen en om in dat kader gezamenlijk tot samenhangende afspraken te komen”.

De huidige overlegcultuur ondersteunt de nevenschikte, niet-hiërarchische positionering van belangen maar is geen vehikel om duidelijke keuzes te maken in het verlengde van de bijzondere betekenis van een Nationaal Park in verhouding tot en vergelijking met het overige landelijke gebied in de provincie Drenthe. De grote opgaven die op het NPDA afkomen verdienen volgens de Commissie een stevig samenwerkingsverband of een regieorgaan met een duidelijk mandaat als opvolger van het overlegorgaan. Een stap verder is het oprichten van een stichting of coöperatie, waardoor er een handelingsbekwaam rechtspersoon ontstaat die de rol van opdrachtgever voor verschillende projecten kan vervullen. Deze ontwikkeling is niet een breuk met het verleden maar een voortzetting en professionalisering van de huidige situatie.

In een toekomstige samenwerking zal het gemeenschappelijk perspectief de basis van opereren blijven, maar moet er een stevigere en duidelijkere doorwerking komen tussen beleid en uitvoering; tussen regie, het aanwezige instrumentarium (bv van de Provinciale Omgevingsverordening - POV) en de uitvoering in de praktijk. Gebruik het momentum van de herijking van de Nationale Parken om de planologische ‘status aparte’ van het NP verder invulling te geven met de Provincie. Waarin onderscheidt het park zich instrumenteel van overig landelijk gebied in de provincie Drenthe? Wat is er nodig om de ambities van NPDA te behalen?

De ecologische kwaliteit en de natuurontwikkeling is in de ogen van de visitatiecommissie het belangrijkste aandachtspunt van het bevoegd gezag van elk Nationaal Park. In dat licht is in het NPDA de verdeling van verantwoordelijkheden en taken tussen het overlegorgaan NPDA en de BVC een aandachtspunt. De unieke betekenis, de sturingsambitie en de toegevoegde waarde van het Overlegorgaan als centraal maatschappelijk gremium komt nog niet direct tot uiting. De Commissie typeert de huidige rol van het overlegorgaan als de maatschappelijke klankbordgroep, niet de regisseur van de planvorming en de uitvoering.

Daarnaast mist de Commissie een echt onafhankelijk opererende gebiedssupervisor, een landschapsadviseur of een ‘nationaal-parkwachter’ met het vertrouwen van de gezamenlijke partijen om voornemens en dilemma’s m.b.t. configuratie, herbestemming, herinrichting, architectuur en milieukwaliteit te beoordelen en daarover indringend en onderbouwd aan de bevoegde gezagen te adviseren. Het bestaande Kennis- en kwaliteitsnetwerk voorziet naar de mening van de Commissie niet in deze taak, want dat netwerk is niet onafhankelijk van bestuurlijke opdrachtgevers, grondeigenaren en maatschappelijke organisaties. De ecologische kwaliteiten en kwetsbaarheden van het gebied vragen om inhoudgedreven, gezaghebbende, stimulerende en zo nodig corrigerende

raad en bijstand. Een suggestie hierbij is om dit vorm te geven in samenwerking met andere (noordelijk gelegen) Nationale Parken in Nederland. Geef deze kwaliteitsbewaker een duidelijke plaats in de organisatiestructuur en een bestuurlijk mandaat.

Vraag 2:

“Hetzelfde geldt voor de werkorganisatie van het park. Betrokkenen zijn tevreden over wat er de afgelopen jaren is neergezet. Maar om ons heen wordt veel meer verwacht, we lopen tegen grenzen van de werkorganisatie aan. Opgaven die we zien voor recreatie, toerisme en landbouw vragen om vernieuwingen en aanpassingen in het gebied. Terwijl tegelijkertijd verdiensten uit R&T en landbouw beperkt (via belastingen en onbezoldigd ambassadeurschap) terugvloeien naar de kwaliteit van natuur en landschap. Zo is in de gemeente als Aa en Hunze 32% van de werkgelegenheid gerelateerd aan R&T.”

Antwoord:

De werkorganisatie (gefinancierd door de Provincie Drenthe) is klein en wendbaar en kan snel op allerlei kansen en initiatieven reageren. In de komende jaren zullen de omzetting van eigendommen (als gevolg van de uitkomsten van de BVC) en de vraag naar rurale innovatie en behoefte aan maatschappelijke participatie snel toenemen. Als het bestuur van het NP wil blijven werken volgens het model van samenwerking en gedeeld maatschappelijk belang dan moet er een dialoog op gang komen over de vorm waarin gebiedsautoriteiten, maatschappelijke organisaties en (boeren)bedrijfsleven een financiële regeling gaan treffen om de parkorganisatie gezamenlijk te dragen.

Overweeg de creatie van een zwaardere projectorganisatie, onder verantwoordelijkheid van het NPDA, die niet alleen financieel en bestuurlijk wordt gedragen door de provincie, maar waarin tot expressie komt dat ook (o.a. boeren- en recreatie)ondernemers, gemeenten, terreinbeheerders, waterbeheerders, recreatieschap en drinkwaterwinning belang hebben bij de bijzondere waarden van het NP. Maak de ontwikkeling en voortbestaan van een werkorganisatie niet afhankelijk van het Gebiedsfonds. Onderzoek welk draagvlak er bestaat voor vormen van verevening tussen de inkomsten die in het gebied worden gegenereerd dankzij de landschapskwaliteiten en de kosten die moeten worden gemaakt om die kwaliteiten te bestendigen en te ontwikkelen. Op die manier kan de agenda van het NPDA in samenhang met elkaar en met meer daad- en slagkracht worden uitgevoerd. Beschouw voor een meer actiegerichte werkorganisatie de ervaringen in de Nationale Parken Van Gogh, Hollandse Duinen, Nieuwland en Utrechtse Heuvelrug.

Vraag 3:

“We zien in Drenthe dat in veel ruimtelijke en economische ontwikkelingen het NP nog een relatief bescheiden factor is van betekenis. Hoe wordt het NP een maatschappelijke factor in Drenthe, een motor waarmee sociaaleconomische ontwikkelingen worden aangezwengeld en die bepalend is voor de ruimtelijke ontwikkelingen en vraagstukken in dit deel van Drenthe. In dit NP

(nieuwe stijl) komen ook andere sectoren in beeld en juist de grote uitdagingen liggen rondom recreatie, landbouw, leefbaarheid. De vraag daarbij is welke organisatie heb je nodig om dingen te laten gebeuren.”

Antwoord:

Het is in eerste instantie aan provincie, gemeenten en waterschappen zich duidelijker uit te spreken als de publiekrechtelijke hoeders van het NPDA. Zij hebben de instrumenten om initiatieven te starten met het karakter en de ambitie van integrale gebiedsontwikkeling. Zij hebben ook de middelen om bestemmingswijzigingen die niet stroken met de doelen en waarden van het NP tegen te houden.

Overweeg een aanvullende agenda (herleid uit het BIO-plan) en het aanstellen van een coördinator Regionale Verbondenheid Drentsche Aa in de projectorganisatie die met bewoners en de goede ondernemers initiatieven gaat ontplooiën voor een grotere regionale verbondenheid en duidelijke leefbaarheidsverbeteringen. Goede voorbeelden zijn te vinden in NP Sallandse Heuvelrug en Twents Reggedal en in NP Utrechtse Heuvelrug.

7. Advies met betrekking tot de standaard en leidraad

In onderstaande tabel wordt per punt van de Standaard Nationale Parken en de daaruit afgeleide Leidraad van maart 2021 ingegaan op constatering en advisering.

Standaard voor de gebiedsaanduiding Nationaal Park	Constateringen	Advies
<p>NATUUR</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Het NPDA bevat vrijwel het volledige beekdal van de Drentsche Aa, van brongebied tot benedenloop. In dit opzicht is gekozen voor een landschappelijk en ecologisch relevante gebiedsbepaling. Een NP nieuwe stijl omvat ten minste één aaneengesloten natuurkern van minimaal 1000 ha. In NPDA zou dit een aaneengesloten beekdalsysteem incl. brongebied moeten zijn, aangezien deze de meest onderscheidende natuurwaarden bevatten. 2. Het NPDA bevat voor ca. de helft van het gebied natuur en voor ca. de helft landbouw. De vraag is of natuur en niet-natuur in het NPDA voldoende tot elkaar in verhouding staan en of de aanwezige landbouw de natuurwaarden voldoende ondersteunt. Een goede landschapsbiografie en landschapsvisie zijn aanwezig, maar een zoneringsmodel waarin duidelijk wordt aangegeven waar en hoe door de landbouw welke vormen van natuur worden ondersteund, ontbreekt. 3. Buiten de natuurkernen vindt vooral landbouw plaats. Het is de visie van het NPDA dat deze landbouw een belangrijke functie in het NP blijft en middels nieuwe verdienmodellen een vorm vindt waarin landbouw en natuur elkaar versterken. Deze visie (zie BIO plan 3.0) is kansrijk, maar nog onvoldoende uitgewerkt. 4. Het NPDA bevat een voor Nederland onderscheidend ecologisch waardevol beekdallandschap met 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Het NPDA wordt geadviseerd duidelijk te maken dat het gebied ten minste één aaneengesloten beekdalsysteem met brongebied bevat dat minimaal 1.000 ha aan beschermde natuur (Natura2000 of NNN-status) beslaat. 2. Het NPDA wordt geadviseerd een zoneringsmodel op te stellen, waarin voor het buitengebied (wel NP, geen natuur) duidelijk wordt waar en op welke wijze landbouwactiviteiten de natuurkernen versterken. Zo wordt onderbouwd hoe de in het NP opgenomen landbouwgebieden bijdragen aan het NP. Bovendien wordt geadviseerd ‘gebiedsvreemde’ en ecologisch niet-inpasbare vormen van landbouw zoals lelieteelt uit het NP te weren. 3. Het NPDA biedt unieke kansen om in Nederland een voorloper te zijn op het gebied van natuur-inclusieve landbouw. Natuur-inclusieve landbouw vraagt om lange-termijn stabiele, betrouwbare en renderende verdienmodellen voor de agrarische ondernemers in het NP. Het NPDA wordt aangemoedigd hierin een voortrekkersrol te nemen en in samenspraak met de agrariërs verdienmodellen te ontwikkelen waarbij opbrengsten uit het NP (mede) terugvloeien naar de agrarische ondernemers die het landschap (mede) beheren.

	<p>cultuurhistorisch waardevolle essen en esdorpen. Daarin bevinden zich verder unieke natuurwaarden zoals venen, trilvenen, bossen en heiden. Deze gebieden worden grotendeels beheerd door Staatsbosbeheer. Gestreefd zou moeten worden ook de gebieden die niet beheerd worden door een van de TBO's te laten aansluiten op het natuurlijke systeem, zodat natuurlijke processen in het hele NPDA ongestoord kunnen verlopen. In het NP spelen twee knelpunten een beperkende rol in de toekomstige ontwikkelingen: waterbeheer en stikstofdepositie.</p> <ol style="list-style-type: none"> 5. Waterbeheer: Natuurgebieden in/langs de beekdalen zijn de laatste jaren in ecologisch opzicht vooruitgegaan door herstel van kwelstromen. Door het NNN te voltooien en de natuurlijke hydrologie in een groter deel van het NP te herstellen kan deze positieve trend verder uitgebreid worden. Een bedreiging voor de toekomst is echter de kans op toenemende zomerdroogte (door klimaatverandering) en de kans op grotere waterwinning door het Drinkwaterbedrijf Groningen die lokale kwel kan aantasten. 6. Stikstofdepositie: De natuurkwaliteit in brongebieden en heide gaat achteruit door overschrijding van kritische depositiewaardes van stikstofverbindingen. 7. In de leidraad worden de volgende beoordelingscriteria gehanteerd onder "Ecologische samenhang met natuurlijke processen": <ol style="list-style-type: none"> a. bescherming en versterking van natuurlijke waarden (hiertoe vallen met name de boven genoemde punten m.b.t. hydrologie en stikstof) b. toename veerkracht, c. herstel abiotiek (dit betreft wederom met name veiligstellen hydrologische processen en reduceren stikstofbelasting), d. verbinden van natuur en netwerken, 	<ol style="list-style-type: none"> 4. Het NPDA wordt geadviseerd ook beekdalgebieden en brongebieden die niet onder beheer van een TBO vallen, op zo natuurlijk mogelijke wijze te laten functioneren en daarbij natuurlijke processen alle ruimte te geven. 5. Het NPDA wordt geadviseerd de natuurlijke hydrologie van het NP voor de toekomst zeker te stellen door het NNN en bijpassende herinrichtingsmaatregelen zoals gepland te voltooien en daarnaast een visie te ontwikkelen op toekomstscenario's van toenemende zomerdroogte. Wateronttrekking uit het gebied (of de directe omgeving daarvan) door drinkwaterbedrijven mag niet ten koste gaan van aanwezige natuurwaarden en natuurlijke processen, zoals kwelstromen. 6. Het NPDA wordt geadviseerd de stikstofdepositie in de meest kwetsbare gebieden, waaronder de brongebieden en heide, op korte termijn te reduceren tot onder de kritische depositiewaardes. Hiervoor zijn het landschappelijke zoneringsmodel en de alternatieve verdienmodellen zoals genoemd onder criterium "1 Omvang" onontbeerlijk. In de aanvraag tot Status Nationaal Park Nieuwe Stijl zal een gedetailleerd plan tot terugdringing van de stikstofbelasting noodzakelijk zijn om aan te tonen dat natuurwaarden in het NP toekomstbestendig zijn. 7. Het NPDA wordt geadviseerd concrete (SMART) doelen op te stellen op alle deelcriteria, welke gemonitord kunnen worden, en deze op te nemen in het BIO 3.0
--	--	--

	<p>e. biodiversiteitsherstel en ontwikkeling, f. tegengaan invasieve soorten. Op het gebied van deelcriteria b, d, e en f is het NPDA nog onvoldoende concreet.</p>	
LANDSCHAP	<ol style="list-style-type: none"> 1. De bijzondere cultuurhistorische kwaliteit van NPDA lijkt voor NL onbetwist maar in de lijvige Landschapsbiografie worden geen aanknopingspunten gevonden om vast te stellen of het gebied ook een vergelijking met andere bijzondere dekzandlandschappen in NW-Europa doorstaat. 2. De landschappelijke troef van het Nationaal Park is de zonale macrostructuur van een glooiend landschap met hogere en lagere delen die door de goed waarneembare historische differentiatie van het grondgebruik wordt ondersteund. De regionale gradiënt van brongebied tot benedenloop en de lokale gradiënten van essen naar beekdalen levert een sterke uitgangssituatie voor een balans tussen landschappelijke samenhang en verscheidenheid. 3. Het gebied heeft een uitstraling en sfeer van een oud en relatief ongerept cultuurlandschap waarin alle activiteiten met elkaar in harmonie verkeren. Dat beeld en die identiteit worden ook in de communicatie stevig aangezet. Er zijn nauwelijks eigentijdse, grootschalige voorzieningen en andere moderniteiten te zien; de tijd lijkt er te hebben stilgestaan. 4. Toch is ook de pastorale van het NP onderhevig aan vormen van agrarische nieuwbouw, milieu-kritische teelten, dorpsuitbreiding en andere endogene en exogene veranderingen. De gebiedsidentiteit wordt plaatselijk dus op de proef gesteld. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. De visueel-landschappelijke opbouw, kenmerken en kwaliteiten voldoen ruimschoots aan de standaard en ondersteunen derhalve de status van Nationaal Park. 2. Overweeg daarnaast of landschappelijke onderscheidenheid op de schaal van NW- Europa opgenomen gaat worden in de ambitie van het NPDA. 3. Over-all voldoet het NPDA op het criterium landschappelijke samenhang aan de standaard maar het Overlegorgaan en de parkorganisatie doen er goed aan expliciet te maken in hoeverre het beeld van de Drentse pastorale kan worden verenigd met de verschillende uitingen van modernisering en intensivering. Onder welke omstandigheden en voorwaarden staat het Overlegorgaan vernieuwing / innovatie toe?
MERKIDENTITEIT EN MERKACTIVATIE	<ol style="list-style-type: none"> 1. De landschapsbiografie is een krachtig document dat de rijkheid van het gebied prachtig beschrijft en vastlegt, en 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Vanuit bezoekersperspectief is de herkenbaarheid in relatie tot een veelvoud aan

<p>COMMUNICATIE EN MARKETING</p> <p>DUURZAAM TOERISME EN RECREATIE</p>	<p>bruikbaar is om beleidsprocessen op te lijnen met de doelstellingen van het Nationaal Park.</p> <p>2. Er is een bezoekersmanagementplan en merkgids. Beide documenten zijn zorgvuldig uitgewerkt. De ambities zijn helder omschreven. Een (werk)definitie en operationalisering van duurzaam toerisme ontbreekt. De aspecten internationale allure en internationale bezoekers krijgt weinig aandacht. Ook is de uitvoering minder eenduidig. Structurele afstemming is nodig met gebiedspartijen voor de uitvoering van doelstellingen ten aanzien van de beleefbaarheid en herkenbaarheid (zie ook Bezoekersmanagement plan 2.0, pagina 58, over werkgroep ‘parkbeleving en bezoekersmanagement’).</p> <p>3. De Drentse Aa is bij uitstek een rijk en gelaagd gebied dat bol staat van de verhalen en verhaallijnen. Die rijkheid en gelaagdheid spreken voor de leek niet zomaar uit het landschap en men moet redelijk proactief op zoek om die rijkheid en gelaagdheid te leren kennen, waarna waardering (mogelijk) volgt.</p>	<p>marketingorganisaties, labels, beeldmerken een aandachtspunt. Voor bezoekers wordt het lastig om de rijkheid en gelaagdheid te kunnen doorzien, laat staan voldoende te waarderen. Daarnaast, door de grote omvang en plaatselijke verschillen is het de vraag of het héle gebied eenduidig en op relatief eenvoudige wijze herkenbaar en beleefbaar is voor de bezoeker (‘herkenbare eenheid’). Met andere woorden, is de rijkheid van het gebied af te lezen en zijn identiteitsdragers toegankelijk zodat deze beleefbaar en daardoor potentieel memorabel zijn?</p> <p>2. Zie opmerkingen m.b.t. bezoekersmanagementplan en merkgids in de kolom constatering.</p> <p>3. Voor toerisme en recreatie (als ook de bredere vrijetijdseconomie, inclusief cultuur, evenementen, festivals, horeca) zijn onderwerpen van gesprek o.a. vitaliteit/revitalisering, innovatie/ontwikkeling en “gemakkelijker beleefbaar maken (toegankelijkheid, zichtbaarheid)”. Dit levert mogelijk spanningen op ten aanzien van de criteria uit de Standaard; er is immers ook een wens tot balans tussen bezoek en natuurwaarden: o.a. door zoneren, handhaving, spreiden in tijd en ruimte. Het is nog onduidelijk of het instrumentarium toereikend is en/of voldoende benut.</p> <p>4. De vraag is of de beleefbaarheid voldoende toekomstbestendig is en toegesneden op de nieuwe vragen en opgaven die op het park afkomen -> toenemend bezoek (‘corona-drukke’), veranderend bezoekersgedrag, etc.</p> <p>5. Aanvullend: voor recreatie en toerisme (R&T) is nog niet expliciet gemaakt hoe R&T rendeert voor het gebied. Wat ziet NPDA ervoor terug? Directe/indirecte koppeling van geldstromen?</p>
--	---	---

<p>REGIONALE VERBONDENHEID</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nationaal Park Drentsche Aa is een schoolvoorbeeld van samenwerking met de regio, op een dusdanige wijze dat de regionale gemeenschap zich identificeert met het gebied en trots is op het park en dit ook uitdraagt. 2. Waar het gaat om het zichtbaar maken van deze verbondenheid moet NPDA concurreren met diverse andere labels, van Geopark tot historische TT route die ook een beroep doen op de regionale gemeenschap. Het is knap hoe NPDA zich in dit ‘strijdveld’ staande weet te houden en een sterk merk weet neer te zetten. 3. Mogelijke knelpunten zijn het ontbreken van een coördinator of coördinerend orgaan voor dit thema en het in de documenten en stakeholdergesprekken herhaaldelijk genoemde feit dat burgers vinden dat zij niet voldoende worden geïnformeerd over, en betrokken bij de lange termijn visie van het NPDA, met name als het gaat om moeilijke dossiers rondom ruimteclaims. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Het park voldoet aan de kwaliteitscriteria voor betrokkenheid met de regio. Er is ook een duidelijk besef van het belang van dit criterium in een gebied waarin natuur wordt gecombineerd met wonen en werken in vele dorpsgemeenschappen. Gezien het cruciale belang van samenwerking met de regionale gemeenschap, verdient het aanbeveling om op dit thema een coördinator of coördinerend orgaan in te stellen, vergelijkbaar met de ECR. 2. Daarnaast zou er meer aandacht kunnen worden besteed aan de bijdrage van het park aan gezondheid en welzijn als een concreet en verbindend thema.
<p>EDUCATIE</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Er is sprake van een planmatige aanpak voor C&E die structureel met continuïteit is ingebed in de parkorganisatie 2. Communicatie over het park wordt voor groot deel ‘van onderop’ verzorgd door gastheren/en gastvrouwen. Deze samenwerking past bij de Drentse volksaard en lijkt effectief. 3. Het levend bezoekersnetwerk is niet zo geschikt voor communicatie over het bredere belang van het gebied inclusief meer abstracte thema’s als klimaatadaptatie en energietransitie zoals beschreven in het concept BIO3 (2021-2030). 4. In termen van ‘hoofd, hart en handen’ ligt het accent van het educatieve programma nog erg sterk op het hoofd. ‘Hart’ heeft wel aandacht, met name als het gaat om het vertellen van het verhaal over het gebied d.m.v. films, tentoonstellingen, en kunstwerken. Maar handen 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Aan de kwaliteitscriteria voor educatie en communicatie in de leidraad wordt ruimschoots voldaan. Aandacht is nodig voor communicatie van het bredere meer abstracte belang van het gebied, hiervoor is meer top-down inzet en daarmee ook meer menskracht en slagkracht nodig. 2. Blijf daarnaast inzetten op bottom-up communicatie via het vertellen van verhalen over het gebied en de bevolking door het levend bezoekersnetwerk. Dit is een sterk punt. 3. In educatie zou meer kunnen worden ingezet op leren met de ‘handen’ oftewel ervaringsleren via alle zintuigen.

	<p>(ervaringsleren via alle zintuigen) lijkt nog weinig aandacht te krijgen.</p>	
<p>ONDERZOEK EN MONITORING</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. De Landschapsbiografie is een krachtig en uitputtend document dat de rijkheid van het gebied prachtig beschrijft en dat bruikbaar is gebleken als onderlegger voor de Landschapsvisie. De Landschapsbiografie wordt ook strategisch ingezet om de unieke kwaliteit van het gebied te onderstrepen en draagvlak voor het Nationaal Park te verwerven. 2. Iedere vijf jaar wordt effect monitoringrapportage opgesteld. Begin 2019 is de derde monitoringsrapportage opgeleverd. Thema's: water, natuur, landschap, landbouw, recreatie, leefbaarheid en duurzame energie. De Standaard vraagt ook expliciet om onderzoek naar klimaatverandering, en de positieve effecten op gezondheid en welzijn en beleving. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. De basis voor onderzoek is gelegd, o.a. met de landschapsbiografie en de vijfjaarlijkse monitoring. Advies is om onderzoek (en rapportage) vorm te geven in relatie tot de criteria uit de Standaard. Zo is doorontwikkeling mogelijk op de thema's die de leidraad noemt: klimaatverandering, en de positieve effecten op gezondheid en welzijn. 2. Bezoekersmanagementplan 2.0, p 26: noemt <i>'De monitoring naar gebruik is uitgevoerd, deels zelf en deels door bij het park betrokken organisaties waaronder Staatsbosbeheer. Voorgesteld is een ritme van vijf jaar. Dat is niet gehaald. Evenmin is een goede monitoring gebeurd die de relatie tussen natuurlijke waarden en recreatief gebruik goed in beeld brengt.</i> Dit is in lijn met conclusies van Pleijte et al, 2016: <i>"het is op zich wel curieus dat er heel wat nationale parken zijn die het aantal bezoekers alleen kunnen schatten op basis van een 'best professional judgement', niet op basis van gemeten gegevens. Dat heeft ermee te maken dat meten relatief kostbaar is en dat het lastig is om er continuïteit in te krijgen, want je moet eigenlijk jaar in, jaar uit blijven monitoren. Daarvoor heb je blijvend financieel commitment bij alle partijen nodig."</i> 3. Het blijft de vraag of er voldoende (planmatig en meer experimenteel/proeftuin) onderzoek wordt gedaan om kennisvragen te beantwoorden. Daarbij verdient het aandacht om netwerken voldoende te ontwikkelen (relatie MBO, HBO, WO). 4. Ga na of financieringsmogelijkheden voldoende worden benut (regiodeals, RIF/SIA/NWO).

		<p>5. Aanvullend, (buiten de scope van de standaard) gezien maatschappelijke transitieopgaven zijn toekomstverkenningen (vooruitkijken) nuttig naast monitoring (terugkijken).</p>
GOVERNANCE	<ol style="list-style-type: none"> 1. Het NPDA heeft een compacte organisatiestructuur die relatief veel heeft bereikt op het terrein van natuurontwikkeling, recreatieve ontwikkeling en communicatie/merkontwikkeling. 2. Het NPDA heeft veel ambities en legt in BIO3 voor 2021-2030 nieuwe accenten zoals klimaatadaptatie, circulariteit en energietransitie 3. In de adviesaanvraag van NPDA wordt aangegeven dat de ambitie is <i>“uit te groeien tot een maatschappelijke factor, en motor waarmee sociaal-economische ontwikkelingen worden aangezwengeld en die bepalend is voor de ruimtelijke ontwikkelingen in dat deel van Drenthe”</i> 4. De besturing en uitvoering van projecten, maatregelen en nieuwe voorzieningen vinden plaats op basis van vrijwilligheid. Kennelijk betwijfelt NPDA of de huidige organisatie en het beschikbare instrumentarium voldoende zijn om de uitdagingen in de toekomst aan te kunnen. 5. Het NPDA werkt vanaf 2002 met een consensusmodel zoals dat gebruikelijk is in NP. Kennelijk staat dit model slagvaardig en efficiënt handelen steeds meer in de weg. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kijkend naar de Standaard en de Leidraad en de aangeboden documentatie lijkt het NPDA aan de meeste onderdelen van de checklist en de onder 9.4 genoemde kwaliteitsindicatoren te voldoen. 2. De visitatiecommissie bevestigt de twijfel die doorklinkt in de adviesaanvraag met betrekking tot het criterium ‘slagvaardig en daadkrachtig’. De huidige overlegcultuur ondersteunt de nevenschikte, niet-hiërarchische positionering van belangen maar is geen vehikel om duidelijke keuzes te maken in het verlengde van de bijzondere betekenis van een Nationaal Park in verhouding tot en vergelijking met het overige landelijke gebied in de provincie Drenthe. 3. Afhankelijk van de inhoudelijke ambities die worden geformuleerd in het BIO3, moet worden vastgesteld waar in de regie van het gebied aanscherping nodig is. Bepaal eerst het ambitieniveau en kijk dan of de governance past bij wat je wilt bereiken. 4. Onderzoek de creatie van een zwaardere projectorganisatie die niet alleen financieel en bestuurlijk wordt gedragen door de provincie, maar waarin tot expressie komt dat ook boeren, gemeenten, terreinbeheerders, waterbeheerders, recreatieschap en drinkwaterwinning belang hebben bij de bijzondere waarden van het NP.
AMBITIEDOCUMENT EN UITVOERINGSAGENDA	<ol style="list-style-type: none"> 1. Stakeholders zijn op verschillende wijze bij de totstandkoming van BIO3 betrokken. In het najaar van 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Het wervende toekomstbeeld voor NPDA is recent helder geworden in het concept BIO-plan 2021-

	<p>2021 stelt het Overlegorgaan naar verwachting het BIO vast.</p> <ol style="list-style-type: none"> 2. In de systematiek van de Standaard en de Leidraad beschikt NPDA over de meeste ingrediënten uit het stappenplan. Er is een landschapsbiografie, een landschapsvisie en een merkactivatiestrategie. De verbindingen tussen de verschillende thema's zijn terug te vinden. Een uitgewerkte strategie voor duurzaam toerisme ontbreekt maar in het concept BIO wordt aangegeven dat daar aan wordt gewerkt. 3. Er zijn heel veel documenten beschikbaar die vragen om samenhang. Dit zal zichtbaar moeten worden in het nieuwe BIO. 4. De uitvoeringsagenda wordt vertaald in jaarplannen en projecten. De resultaten van de gehele planperiode zijn uitvoerig beschreven in de evaluaties van het BIO2. 5. De lange lijst van projecten van de afgelopen 20 jaar geeft een zeer gevarieerd en ook gefragmenteerd beeld: veel studie, veel papier, veel niet nader gerubriceerde of in logische volgorde geplaatste en uitgevoerde maatregelen en voorzieningen. Het maakt de indruk van een alerte, wendbare maar ook enigszins opportunistische aanpak. 	<p>2030. Het ambitieniveau zal in samenspraak met de stakeholders nader moeten worden uitgewerkt.</p> <ol style="list-style-type: none"> 2. Maak duidelijk hoe de ontwikkeling van NPDA past in het concept van het NP Nieuwe Stijl. 3. Draag zorg voor een organisatiestructuur en een verdeling van verantwoordelijkheden die het ambitieniveau aan kan.
--	---	--